

Possibilitats i hipocresia del surrealisme d'Espanya

108

Jaime Picazo

Mais le nom de Benjamin Péret vous est et vous restera absolument inintelligible. Tous les mots générateurs vous sont et vous seront d'ailleurs interdits. Votre conscience ne s'accommode pas du subconscient.

PAUL ÉLUARD

Per poc que observem «Le monde au temps des surréalistes» hom s'adona que, en aquest mapa, Europa és reduïda a París i Constantinoble, Islanda, Alemanya, Àustria i principalment Rússia (essent la resta d'aquest món: Xina, Groenlàndia, Alaska, Labrador, Mèxic, Perú i la Terra del Foc, Oceania —amb una Austràlia petitíssima— i Àfrica). A ningú no se li escaparà, evidentment, el sentit d'aquesta nova geografia. I doncs, pensaran més de quatre «documentats», no han arribat, tal vegada a París, els esforços de la nostra gent? Recordeu, ara com ara, els mots que encapçalaven aquestes notes.

En parlar de surrealisme, forçosament ens hem de referir al moment actual donat el seu caràcter intensament evolutiu.

Provenint del dadaisme (al qual es mogueren els surrealistes de la primera hora: els Breton, Soupault, Aragon, així com els mateixos Picabia, un instant prop d'ells, i Tristan Tzara, unit ara, passats tants anys) ja des del començament, però, abomina de la seva buidor. Aquesta posició es delimita en el Manifest de Breton (1924) i pren cos amb els números de *La Révolution Surréaliste*. L'ambició enorme de Breton que l'empeny cada vegada més cap a erigir-se en representants indiscutibles del sector que avantposa la idea revolucionària a tota altra, porta una confusió horrible. De 1924 ençà, els objectius havien canviat força, elements diferents s'aplegaven per a firmar un manifest (contra Anatole France, Paul Claudel, el militarisme) o fer algun escàndol. Hi hagué la barreja inevitable d'anarquistes, comunistes i *littérats*. Però ja de bon antuvi, André Breton, conseqüent amb el seu paper de jerarca, instaurà el règim de persecucions (de «petit Stalin» ha estat motejat recentment). Penso —sigui dit de passada— que la inscripció en el partit comunista fou la causa de les cruentes lluites ulteriors. L'expulsió violenta de Soupault —els companys de Breton, amb el qual havien estat fetes les primeres troballes— i Artaud del grup surrealista (1926) marca ja el desig de purificació. La necessitat d'aquesta esdevenia com més anava més patent, la qual cosa motivà la convocatòria de començaments de l'any passat. Les contestes contràries de gran part dels setanta cinc consultats i els incidents arribats al llarg de la reunió, aclariren molt el grup. Preocupats cada dia més del fet polític, i creient en la necessitat d'una acció conjunta havien de topar amb els elements excessivament materialistes (tipus Bataille, convençut que hi ha «beaucoup trop d'emmerdeurs idéalistes»), amb anarquistes o simplement

panxa-contentes. Les exclusions es posen a l'ordre del dia i de tal manera, al temps de publicar-se el segon manifest (desembre 1929) ja no cal comptar-hi amb el drogat Desnos, Raymond Queneau —encarregat de l'enquesta que ocasionà la reunió de febrer—, Naville, Baron i companys que s'aprofitaren de llur posició dins el partit comunista. Arp, Mesens i tants d'altres que pocs mesos abans encara hi pertanyien. Aquest canvi continu dels seus membres ha motivat un estat d'opinió obertament críticaire de la conducta dels dirigents, principalment Breton. Però potser la tal conducta era justificada de bon tros. Ningú no ha estat víctima de més arribistes, esnobs i policies. Així el règim de pesquisses i de persecucions violentes, emprat per ells, no respon pas a un perill imaginari; per a continuar llurs «actes de terror» calia primer assegurar-se (exigiren molts d'ells, i no certament els més destacats) de la qualitat dels col·laboradors. El grup surrealista constituït avui per una quinzena, més o menys, de membres s'ha llançat més combatiu que mai a l'enfonsament del materialisme, a la proclamació de la violència i de tot confusionisme. Tot el que pugui dur el torbament a l'esperit. Així, canta l'eficàcia de les obres gratuïtes, és a dir, sense cap sentit determinat. On l'esperit es torturarà a la recerca d'un argument, d'una significació i a fi de comptes haurà de declarar-se en plena fallida. I vet ací ja el confusionisme creat (aquest valor de gratuïtisme el tenen molts dels esplèndids gravats —fets d'assemblatge de parts diferents de moltes il·lustracions del segle XIX— que «construeix» Max Ernst; més correntment encara ha obrat el jove René Char, obtenint unes poques fotografies *absolutament gratuïtes*, on l'esperit s'angunieja sense descobrir cap significat).

La diferència del primer al segon manifest és enorme. Tot el que del primer feia una obra literària, una obra de medicina —a consultar, una bibliografia professional— i de filosofia, és en el segon literatura de pamflet, difamadora,

amb el mateix to de les revistes tan odiades d'ells: venudes a la policia. La descoberta de les relacions amb els expulsats del grup, dels afers repugnants en els quals intervingueren, donen al tot un valor de document acusador formidable. I no deixa d'ésser curiós com Breton creu un deure defensar-se en coses —la seva probitat i honor— que potser no haurien d'avenir-se massa amb el seu pensament. Les acusacions del manifest, la metapsíquica, el sadisme i el confusionisme predicats, han ferit les conviccions dels intel·lectuals motivant, com és ara, la publicació d'«Un Cadavre», per obra del grup de *Documents* (trànsfuges del surrealisme, la seva part més gran, el que no li priva d'ésser —com he dit de vegades— la revista més intel·ligent de França). Bataille —ja fet en això d'emprar mots forts— es presenta amb una violència sorprenent. Però de fet el despassa Ribemont-Dessaignes, el qual tracta Breton de «têtard de bénitier», capellà, agent provocador i inspector (el que més blasma el manifest i que motivà la major part de les expulsions: la del mateix Ribemont-Dessaignes). Robert Desnos, G. Limbour, acusen el fingit amic d'altre temps. I semblantment Queneau, Max Morise, Baron, Prevert...

Les temptatives fetes a Espanya, poden ésser considerades com a surrealistes? Si del que es parla és, com hem exigít, del surrealisme present, evidentment que no.

En passar, ara, a examinar les diferents provatures podem considerar, els autors, en grups geogràfics. El precedent arrenca immediatament després de l'Ultraisme, del grup de la Residència —de Madrid— amb esperit dadà: Pepín Bello, Buñuel, Dalí, Lorca, Hinojosa, Prados, Sánchez Ventura, Vicens, etc. D'aquests havia de néixer, tornats a Andalusia, la revista *Litoral*. Tota una generació formada a Madrid s'escampa arreu d'Espanya originant dos nuclis importants: l'andalús i el del Centre. Pels universitaris de la Residència, educats de cara a la literatura de París, als temps heroics de

l'avantguardisme, res més natural que assajar-se en les noves formes. No perdem de vista, però, que el «surrealisme» resultant era purament literari i encara no de la mateixa qualitat en tots ells. Qui primer s'hi llença Hinojosa; i més tard, Alexandre, Cernuda i Altolaguirre. El surrealisme de Lorquita més aviat l'anomenaria ingenuisme o infantilisme (més patent, encara, en els seus dibuixos) tot per a no fer-li el disfavor de reduir-lo a superficialitat d'amateur. Simultàniament apareix una tongada literàriament més jove, a Sevilla (*Mediodía*: Romero Murube i Porlan i Merlo, els quals són els més remarcables). I a Huelva Rogelio Buendía —Buendía, vell com Espina—. Intents pictòrics no falten: apart Lorca, a *Litoral*, col·laboren Manuel Angeles Ortiz, i Bores des de París; més tard, també Peinado.

Abans de passar més endavant voldria distingir: hi ha una activitat «artística» (és innegable que *encara* hi ha gent que hi creuen i que fan, conscientment, art) i d'altra banda hi ha l'aplicació del subconscient a la vida. Així, els primers, emprant —tot concedint que siguin sincers— el subconscient com a via d'inspiració, són *purament* uns artistes per afegir a la llista de centúries. Picasso és un pintor més. (Ah! i un pintor *francès*. Quan us parlin del malagueny, d'ancentralisme espanyol, etc., malfieu-vos.) Per tant, es tractarà d'una escola més: la *subconscientista*, si us plau; entrant en torn com l'impressionisme, futurisme i cubisme, amb molta més força, volem creure. Picasso, el gran nom després de Velàzquez i Cezanne, sempre immòbil però sempre únic: la seva última manera és determinada per exigències del marxant que així té *assegurada la venda*. D'altra part, hi ha el fet surrealista: l'escriptor o pintor, actualment, fa obra de tesi. Tenint una certa tècnica, o no, labora per la revolució moral i social, en tot moment; tal com la seva vida és un seguit d'actes per aquest camí. Diguem des d'ara que els «surrealistes» d'ací, llevat de dos o tres excepcions, són uns perfectes

subconscientistes, que val a dir tant com els Bécquer o els Mir del nostre temps.

Al grup del centre adscriurem Rafael Alberti (tot i ésser gadità de naixença). Alberti, darrerament, amb poesies calcaïdes de Benjamin Péret i fent una vida exhibicionista escaient per a esparverar dames de Lyceum i acadèmics panxuts, pogué ésser el bluff surrealista de la temporada passada. Quin canvi, aparentment, en el poeta-mariner d'altre temps! No us enganyéssiu massa: ell mateix, quan arribava al punt màxim de l'acrobàcia, es confessava successor de Calderon. Mirant així, és a dir, sota el prisma artístic, Alberti resulta sempre un dels primers poetes castellans —que en aquest temps vol dir espanyols. Així *Cal y Canto* i *Sobre los angeles*. Fa temps que li hem perdut la pista i tenim entès que —potser allò de «fer un pensament»— prepara teatre dels anys de *Marinero en tierra* i *La amante*. Poeta se li poden demanar *poesies* reeixides; la seva vida no ens interessa. Alberti implicava el reconeixement del cretinisme, de l'inhibicionisme més rabiós, perdent-se tot en superficialisme en no ésser aplicats a la moral, a la «vida». En aquest «pla cretí» podria senyalar-se la colla de Santeiro, famosa pels escàndols donats a Madrid («escopir, escopir, escopir»), i l'esplèndid *Petere* escrivint amb un automatisme absolut. Pictòricament trobem Benjamín Palencia i Moreno Villa, militants fins no fa gaire en el formalisme més pur. No voldríem fer cap tort si diem que més que possibles visions o automatismes, es tracta d'abstraccions. L'ur mode present té el valor d'un canvi de tècnica en el qual cal desitjar, als amants de l'art, l'igualment als dibuixos de braus, per exemple, que dibuixà el segon pel centenari de Goya. (Pel Palencia nou, vid. *Litoral* maig 1929 i *Hèlix*, núm. 8 i 10.) Recentment han fet aparició les pintures d'una castellana vella, Angelita Santos. Tota la literatura de Gómez de la Serna recolzant-se en la vida d'aquesta joveneta, no ens pot decidir pel seu surrealisme. Fora el mateix voler-ne trobar, per exemple, en la Concha Méndez Cuesta

d'anys enrera. Tot i la seva conducta, els versos de Concha Méndez què seran més que «avantguardistes»?

Amb connexió amb els grups andalusos i Madrid sorgí, al Cantàbric, *Carmen* amb la directiva de Gerardo Diego, i dues figures joventíssimes Alvarez Piñer i Basilio Fernández; en aquell, literatura; en aquests, influència. L'enorme valor d'aquesta revista fou donar-nos a conèixer Joan Larrea. Enemic de tota literatura —ell, arxiver— i cada dia més fastiguejat de la cultura, de l'intel·lectualisme, li era un turment, aquella vida i després de demanar l'excedència marxà a París. Un abús de confiança (?) de Cansinos-Assens i més tard de G. Diego motivà la publicació d'uns «poemes» que mai no havien pensat ésser llegits del públic. Per això calgué traduir-los literalment del francès. Més tard, a París, s'acabà de desinteressar de la vida europea i havent-se enamorat, partiren tots dos cap a Perú (no per resoldre un problema econòmic sinó per fer de pagès a les muntanyes americanes).

Situats a Catalunya, els casos són reduïdíssims. Foix és el més destacat d'aquella activitat que hem dit subconscientista. Els fragments apareguts a *Trossos* —fa una dotzena d'anys— diuen molt del temperament «interiorista» d'aquest poeta. Fora una lleugeresa, però, basant-se en els seus textos, d'afirmar el seu surrealisme. No voldria penjar cap rètol al meu amic mal no fos per a no contribuir a la llegenda, com mig irònic diu ell. Fora interessant parlar de l'ocultisme, de la seva teoria de l'amor i l'amistat, però és gust reservar-se aquelles converses. (Foix, reclamo el dret de publicar un dia, llunyà, les memòries pòstumes de Gertrudis.) El surrealisme del primer manifest podria comptar evidentment amb Foix a les seves filles. Publicar el manifest 1929, és impossible.

Semblant és el cas d'aquesta ànima de nen que és Joan Miró. Fill del seny català, mai el seu esperit el permetria d'enrolar-se a un grup revolucionari. Ja fa temps tingué una seriosa topada amb els surrealistes, degut a l'escenari que féu per un

ballet de Londres. Però això és oblidat i Miró no pot menys d'ésser estimat pels qui el coneixen. Llavors de la reunió esmentada més amunt, fou consultat (com els setanta cinc altres) i la seva resposta manifesta com sentint-se amb una individualitat rabiosa es veia incapacitat de sotmetre's a la disciplina de caserna que tota acció comunal exigeix. I és que Joan Miró és això exactament: un home abocat al pas de la seva vida interior. Els qui el coneixen saben ben bé com és amable una conversa amb ell, i el gaudi dels silencis. Joan Miró, pintor folklòric —que no ha dubtat en dir-li Michel Leiris, exsurrealista, un dels firmants del pamflet contra Breton— animador del seu camp de Tarragona, aliè al grup, el seu concurs ha estat demanat de vegades per a publicacions surrealistes. Amb Picasso, tenen les regnes de la pintura actual. Un altre cas desorientador és Angel Planells. Com recentment diguérem a *Helix*, Planells és un home tímid, incapaç de fer la violència més petita, però torturat de les visions que, per alleujar-se'n, pinta. Hi ha també el pintor Artur Carbonell, darrerament *Gol*, i d'altres menys vistos (recordem l'estudiant Margarit); es fa innecessari de repetir com tots ells són *estrictament artistes*, reduint-se el seu valor al de la tècnica o d'altres elements en els quals basen, els crítics, la literatura de llurs judicis.

Els únics surrealistes actuants, autènticament surrealistes, són —a Espanya— Lluís Buñuel i Salvador Dalí. Els sols qui han sacrificat un munt de realitats per sotmetre's a l'acció col·lectiva. El surrealista és avui més home de clan que mai; els acords presos pel grup es suposen acceptats per tots els membres i així se'ls pot fer firmar manifestos sense ésser consultats. Tots els actes, tots els esforços del surrealista han d'adreçar-se a la mateixa finalitat. Aquest sentit, aquesta tesi, en qualsevulla manifestació, és el que trobem en la vida de Dalí, és el que fa existir «L'âge d'or» —títol definitiu de «La Bête Andalouse»— de Buñuel.¹

Tot aquest curs passat hem «patit» a Espanya un sado-llament del mot surrealista. *Litoral* intentà la publicació d'un número amb col·laboracions dels elements de París. Però això fora posar una causa social al servei dels «amateurs», dels selectes, de tot Espanya. «Màlaga dolçament se surrealitza» ens fou dit a fi d'hivern. Ultra els conreadors d'abans calia afegir-hi Emilio Prados, Souviron, Darío Carmona, i algun altre (José Luis Cano, per exemple, en el qual podem veure «l'escolarisme» del qual parlàvem suara. No tan buit, però, com Valbuena Porat. Angel Balbuena, per què no investigueu clàssics espanyols en comptes de jugar a fer poesia? Tothom en guanyaria). El «dolç ambient» surrealista de Màlaga és una de les entelèquies més grans que hagin pogut córrer. Hinojosa, representant típic del senyoret andalús: la *bella* «Poesia de perfil» restarà el seu jo més autèntic. Els somnis posats en vers fan molt bonic. D'altra banda, la possessió de dos automòbils no permet pas gaires subversions. Cernuda, bon diplomàtic, molt documentat, i amb el seu camp als salons; no podem oblidar l'antic poeta refinat. I Manuel Altolaguirre, el poeta íntim, anímic, ara com sempre. Darío Carmona, el nostre jove amic, mostra una preocupació contínua que l'ha fet deixar de banda l'art com a sistema. Amb l'estudi de Picasso assolí la tècnica de la vida. Li faríem avui l'objecció de no ésser prou sincer amb ell mateix. La posició surrealista mantinguda pel renom que pugui donar i àdhuc el fet d'amorsir-se a les recerques del subconscient em sembla bon tros errada per reduir-se, bé que inconscient, a una posició artística com una altra. El que sempre ens interessarà en Darío és aquest neguit per expressar estats viscuts, aquestes crisis que tant l'han torturat i que de segur el turmenten encara. Per això ens sabria greu que tot es perdés per una dèria arribista, per un malabarisme buit de significat. (No és el fer l'independent el que val dels homes, sinó que *visquin* llur vida.) Els homes del surrealisme, els autèntics, tan sols poden comptar —en

aquest grup malagueny— amb Emilio Prados. Expoeta, blasma de tota la seva obra pretèrita; cada dia malfiant-se més de tot, treballa amb tots els seus mitjans en la recerca del jo pur. La gent de *Litoral*, considerant caducada aquesta, tractaren de fundar una revista subversiva amb el nom d'«elementos» o «poesia» (força suspectes) a la publicació de la qual precediria el manifest dels «cinc poetes». Amb l'estada recent de Dalí a Màlaga, rebutjada ja la idea de la revista, hom pensà de fer una mena d'antologia de *La Révolution Surréaliste*. Per ara no s'ha posat en pràctica. Què ens reserven els amics d'Andalusia?

Examinats, amb els oblitats inherents, els intents surrealistes d'Espanya (potser amb massa condescendència, de la qual demano perdó) no em resta més que repetir les paraules del títol: *Hipocresia*. En primer lloc, l'arribisme innoble de gran part dels seus conreadors. La facilitat d'escriure imbecil·litats, màxim si això reporta fama. Oposada a això, la vida absolutament burgesa d'aquests revolucionaris improvisats. La ignorància dels criticastres que davant de qualsevulla cosa que no entenien si hi havia un parell de línies sinuoses clamaven: surrealisme. La ignorància, més trista encara, dels «artistes», els quals quan copien Dalí ja es mostren satisfets. *Possibilitats?* El camí seguit fins ara no és —pels aprenents de surrealista— dels més esperançadors. Hi ha un seny, hi ha una tradició arreladíssima a casa nostra, i són poques les persones que no siguin fonament pacifistes, que no menyspreïn els exaltats de «l'estúpido siglo XIX». Ultra l'arrelament innegable de les idees de família i moralitat, hi ha en els espanyols un fons autènticament cristià. És inútil de retreure els milers d'indiferents en matèria religiosa i moral. Proposeu-los l'il·legalitat més lleu, la indelicadesa, en el tocant a sentiments, i obtindreu la seva oposició. Vindria el bolxevisme i el noranta per cent de les llars espanyoles canviarien Crist pels retrats de Lenin, però la seva arquitectura anímica seria ben bé la

mateixa. El mateix sentit d'humiliació, la resignació, no re-
fiar-se d'ells mateixos, al cap i a la fi les característiques del cris-
tianisme cert. Potser Buñuel, de les terres d'Aragó, podrà enten-
dre'm.

El surrealisme proposa la lluita com estat natural de l'home, la guerra oberta a tota organització estatal, a la policia especialment, la desqualificació del treball, creació essencialment burgesa postfeudal i de les llibertats de l'home que l'han acceptat. (La jornada de vuit hores essent el reconeixement absurd per tothom d'aquesta xacra. Uns joves vaguistes recentment no demanaven l'augment de les setmanades, sinó que es reduïssin a dues, les hores de treball, per aleshores fer una nova vaga que el suprimís íntegrament.) La persecució de la idea religiosa (pel bon surrealista, els temples són els wc millors. Podria pensar mai, cap espanyol, que les mil esglésies de Sevilla resolguessin la carència dels mingitoris públics?). El grup surrealista és un clos. Els diferents grups literaris tenen relacions entre ells; les escoles artístiques són companyes d'un mateix gremi; els artistes són admirats i reben homenatges. Els surrealistes són foragitats de tot arreu, són avui la gent més coralment odiats i menyspreats. Ésser surrealista suposa no tenir amics, suposa no poder viure on es vol, ésser perseguit per gent pagada per tustar-vos i cremar la vostra casa, ésser qualificat d'indesitjable i per tant expulsat d'un país o ésser empresonat o tancat a un manicomi. Comporta ésser motejat, públicament, de *flic*, *faux frère*, *lion châtre*, hipòcrita, escolanot, *jobard sinistre*, *pelotard*, *greffier*, que tot això i molt més ha estat dit a André Breton, vol dir ésser tractat d'invertit i, abans que me n'oblidi, suportar el llepafilisme del remat d'snobs internacionals (que no és la cosa menys terrible).

I, doncs, senyors surrealistes espanyols?

«Como escribe Pierre Unik —que diria Lluís Cernuda:

Quand on élèvera une statue a l'assotiation des idées.

y como contesta Luis Aragon:

L'ange du bizarre inventera l'art du billard.»

Nota. Potser amb aquestes planes, inconscientment he contribuït a augmentar el confusionisme. *Tant pis!* Evidentment no hi havia cap desig de fer-ho i menys com a sistema. Es reduiria a una qüestió de funcionament. Ja he dit que, aquí, és un mite el surrealisme!

¹ El Buñuel més recent (el de *La bèstia negra* —col·laborant amb Corteau— i contractant com a director de films parlats espanyols per a la Metro-Goldwyn-Mayer) no el conec prou per a parlar-ne. A l'interior, a juny d'aquest any, estrictament, em refereixo en aquestes ratlles: la conducta actual no desvirtua la d'abans.

Publicat per primera vegada al *Butlletí de l'Agrupament Escolar de l'Acadèmia i Laboratori de Ciències Mèdiques de Catalunya* (núm. 7-9 [juliol-setembre de 1930]) p. 198-206.